

Kitap Değerlendirmesi:

Stratejik Derinlik:

Türkiye'nin *Uluslararası Konumu*,
Ahmet Davutoğlu

Can Ceylan

İstanbul Ticaret Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Görevlisi

liberal düşünce Yıl 19, Sayı 75, Yaz 2014, s. 65-72

Giriş

Stratejik Derinlik, adını içeriğinden almış bir kitaptır, denebilir. Bunu diyebilmemizin en önemli sebebi, kitabın içeriğindeki derinliktir. Bu kitap ilk baskısını 2001 yılında yaptığında, Ahmet Davutoğlu iki yıllık bir siyaset bilimi profesörüydü, ama Temmuz 2012 tarihi itibarıyla en son baskısı olan 79. baskısında olduğu gibi 2001'deki ilk baskısında da akademik titrini kullanmadı. 2001 yılında henüz büyükelçi de değildi. Dışişleri bakanı hiç değildi. Ancak kitabın hemen her sayfasında satır aralarına nakşettiği gibi, hem diplomasinin hem de dışişleri bakanlığının nasıl yapılması gerektiğini anlatıyordu. Belki o zaman bu kitabı okuyanlara, Dışişleri'nde nasıl çalışılacağına dâir, uzun bir ders veriyor gibiydi. Bugün ise, "Dışişlerimizde neler yapılıyor?", "Hangi zihniyet ve altyapının dışavurumunu görüyoruz?" ve benzeri sorulara cevap vermektedir. Bu kitapta, kendine söyletmek istersek, "İşte ben, böyle bir dışişleri bakanıyım ve benim bakanı olduğum kadro böyle bir anlayışla diplomasi yapıyor" demektedir adeta.

Benim Ahmet Davutoğlu'nu siyâsî bir kişilik olarak tanımamın ardından, nasıl bir akademisyen olduğuyla ilgili ilk tanışmam, 14 Kasım 2009'da, "Tarihçilerin Kutbu Halil İnalçık'ın 70. Akademik Yılı" başlığıyla İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. tarafından düzenlenen organizasyonda oldu. Ahmet Davutoğlu otuz dakika süren konuşmasını adeta ders havasında yapmıştı. (İnalçık, 2009/41:35-1:11:55) Bu konuşmanın ne kadar etkili olduğunu

dinleyiciler arasında bulunan Halil İnalçık şu sözlerle anlatmıştır: “Bu genç adam beni nasıl okumuş böyle!” (İnalçık, 2009/1:13:30).

Halil İnalçık'ın kullanmış olduğu “okumuş” ifâdesi, bir kelime olmanın çok ötesinde, bir kavram olarak “okumak”tan ne anlaşılması gerektiği açısından oldukça önemlidir. Ahmet Davutoğlu, Halil İnalçık'ı not almak için çalışan bir öğrenci ya da sâdece yapmış olmak için konuşma yapacak bir hatip gibi okumamış; Halil İnalçık'ı âdeta idrak etmiş ve bu değerli hocadan nasıl yararlanılacağını göstermiştir. Bir başka ifâde ile, Halik İnalçık'ı “derinlemesine okumuş”tur.

Bu konuşma, Ahmet Davutoğlu'nun ilgilendiği bir konuyu nasıl ele aldığına güzel bir örnektir. Bu tavır, Ahmet Davutoğlu'nun, bir örneğini Aliya İzzetbegoviç'te gördüğümüz gibi, “Bilge Siyâsetçi” ya da “Bilge Devlet Adanı” olarak nitelendirilmesi abartılı bir ifâde olmayacaktır.

Kitabın İçeriği ve Özellikleri İlgili Genel Değerlendirme ve Yorum

Ahmet Davutoğlu, kitabında bir devletin gücünü ortaya koymak için şu formülü sunmaktadır:

$$G = \{(t + c + n + k) + (e_k + t_k + a_k)\} \times (SZ \times SP \times Sİ) \text{ (Davutoğlu, 2012:17).}$$

Bu formülde târih (t), coğrafya (c), kültür (k) ve nüfus (n) sâbit veriler olarak verilmektedir. Bu verilerden târih ve coğrafyaya nasıl baktığını Ahmet Davutoğlu, yukarıda belirttiğim konuşmasında Türk Hava Yolları'nın özelleştirilmesi sırasında, THY'yi satın alan şirket yetkililerine yaptığı rica ile örneklendirebiliriz. Davutoğlu, şirket yetkililerine elbette son kararın kendilerinde olduğunu belirttikten sonra onlardan, târihte bir saat bile olsa, Türk hâkimiyetinde kalan her yere sefer koymalarını rica ettiğini söylemektedir. Davutoğlu daha sonra, Halil İnalçık'a hitâben, “Hocam, ilgilendiğiniz her coğrafyada Türk diplomasisi olacaktır” demişti. (İnalçık, 2009/1:09:15).

Türk dış politikasının son on yılına, böyle bir bakan ve o bakanın kafasındaki anlayış yön vermektedir. Bu anlayışın, önümüzdeki dönemde dış politikayı da aşır bir devlet tavrı olarak ortaya çıkacağını söylemek mümkündür. Davutoğlu, “yön verme” kavramı üzerinde ısrarla durmakta ve yön vermeyi beş aşamalı bir sürecin en son aşaması olarak değerlendirmektedir. Bu beş aşama şunlardır:

1. Betimleme
2. Açıklama

3. Anlama

4. Anlamlandırma

5. Yönlendirme (Davutoğlu, 2012:1)

Bu süreç, birinci aşamada nesnel boyuttan hareket etmekte ve son aşamada öznel bir boyuta ulaşmaktadır. Bu öznel boyuttaki tutum ne kadar istikrarlı olursa, bu yönlendirmenin devamlılığı da o kadar güçlü olacaktır. Davutoğlu, dış politikamızdaki istikrar zâfiyetine 90'lı yıllardan örnek vererek, Türkiye'nin dünya konjonktüründeki imaj kaybını açıklamaktadır. (Davutoğlu, 2012:47) Bu istikrar zâfiyetini de sorumlu kadroların risk alma konusunda cesâret gösterememelerine, kendilerine verilen role râzî gelmeyi tercih etmelerine bağlamaktadır.

Davutoğlu, başbakan tarafından atanmış ve cumhurbaşkanı tarafından ataması onaylanmış her hangi bir dışişleri bakanının ötesinde, başında bulunduğu diplomasisinin hem akademik açıdan teorik, hem de büyükelçi sıfatıyla pratik açıdan içinden geçerek o makâma çıkmış bir dışişleri bakanı olarak görev yapmıştır. Bu vasıflar, hem çalışacağı kadroyu bilmesi açısından kendisi için, hem de ne yapacağını bilmesi konusunda kendinden emin bir bakan olarak Türk diplomasisi için bir şans olmuştur. Bu durumun, Davutoğlu'nun başbakanlığında devam edeceğinden emin olabiliriz.

Davutoğlu'nun yönetimindeki dış politika, kimileri tarafından takdir edilmekte ve Türkiye'nin önünün açıldığı söylenmekteyken, kimileri tarafından Türkiye'yi felâkete sürükleyen, beceriksiz bir politika olarak görülmektedir. Türk dış politikasının bu girişken görünümünün sebebi, bizzat sorumlu kişi olarak Davutoğlu tarafından, girişken olmanın tahlilini yaparken şöyle açıklanmaktadır:

"Kimliksiz seçkinler, kritik dönemlerde ön plana çıkıp belirleyici olmaktan çok, farkedilmemeye ve inisiyatif kullanmamaya şartlanmışlardır. Ülkelerini dünya gündeminde etkin bir konumda tutmak yeni mesuliyetler getireceği için edilgen olmayı daha emin ve risksiz bir siyaset olarak görürler. Gündemler belirlendikten sonra sahneye çıkarak müzakere masasının bir ucuna ilişmeye çalışırlar. Sürecin başında önde görünmekten kaçınırlar, ama bir kere de trenin kaçmakta olduğu vehmine kapılırlarsa o telaşla yerli yersiz her tür kontrolsüz ilişkiye girmeye çabalarlar. Ne olayların merkezinde olmanın güven hissine ne de seyirci olmanın rahatlığına sahiptirler. Olaylarda merkez konumuna doğru kaydıklarında mesuliyetten kaçma yollarını ararken, devre dışı kaldıklarını hissettiklerinde merkeze bir nebze olsun yaklaşabilmek için bütün değer ve önceliklerinden taviz vermeye hazır, kaypak bir psikolojiye bürünürler. Davranışlarına, saygı görmenin getireceği mesuliyetlerden kaçınmak ile kaale alınmaktan korkmak arasında gidip gelen ürkek bir tavır hakimdir" (Davutoğlu, 2012:33).

Davutoğlu, risk alan ve bunun sorumluluğunu üstlenmek cesâretini gösteren bir diplomat ve devlet adamı olarak, ülkemizin stratejik gücünün biraz

da bu cesâretten geldiğini belirtmektedir. Karşımızda kendine ve derinliğini bildiği kültüre güvenen bir devlet adamı vardır. Bu güveni şöyle ifade etmektedir:

“Kendi insan unsuruna güvenmeyen bir devletin stratejik ufuklara açılması, toplumun potansiyelini motive edecek taktik hedefler koyması, bu hedeflere uygun araçları doğru zamanlama ile devreye sokabilmesi mümkün değildir. (...) Stratejik güç, o gücü uygulayacak millete güven ile gerçek hüviyetini kazanır” (Davutoğlu, 2012:37).

İşte Davutoğlu'nun esas karşısında olduğu, bu tutumun diplomasiye yansıyan şeklidir. Siyâsî tercihler ne olursa olsun, bir ülkenin dış politikası istikrârını kaybetmemelidir (Davutoğlu, 2012:45-46)

Bu dengesizlik, cesâretsizlikle birleşince ortaya modernize olmayan bir teknolojinin çözümden çok sorun doğurması gibi, kendini hareketsiz hâle getiren bir dış politika ortaya çıkmaktadır. Davutoğlu, bunu Türkiye dışında, Sovyetler Birliği-ABD arasındaki Soğuk Savaş dönemindeki stratejik farklılıklarla örneklendirmektedir (Davutoğlu, 2012:49) Bu örnek bana, yine Atatürk'ün Ziya Öztan'ın yönetmenliğini yaptığı *Kurtuluş* adlı filmde sahnelenen bir tavrını hatırlatmıştır. Senaryosunu Turgut Özakman'ın yazdığı ve Atatürk'ü Rutkay Aziz'in canlandırdığı filmin bir sahnesinde, Meclis'te Misak-ı Millî ve başkentini de Kayseri'ye taşınması ile ilgili tartışmalar yapılırken, Mustafa Kemâl müdahale eder ve şu meâlde sözler söyler: *Misâk-ı Millî'yi bizim menfaatlerimiz belirler. Gerekirse Kayseri'ye kadar çekiliriz, gerekirse Halep'e kadar ineriz.* Bu tavır, ne tavizkârlık ne de başkasının toprağında gözü olmaktır. Sâdece esnek ve hareket zâfiyeti olmayan bir stratejinin göstergesidir. Kısacası diplomasi satranç gibidir. Bir sonraki hamlenizi alternatifli olarak düşünürsünüz. Bu alternatifleri genel politikanız paralelinde tespit ederseniz, ama bu alternatiflerden hangisini devreye sokacağınızı karşınızdakinin hamlesine göre karar verirsiniz.

Ancak Davutoğlu, diğer tarafta Türk dış politikasının büyük oranda imkânsızlıklar sebebiyle böyle bir durumda olduğunu da tespit etmektedir. (Davutoğlu, 2012:49) Bu donanımın sâdece resmî kadrolarda değil, bu kadroları yönetmeye aday muhalefet kanatlarında da olması gerektiğini belirten Davutoğlu, bu hatırlatmasıyla devlet yönetimindeki istikrârın siyâsî tercihlerin üstünde bir yaklaşıma bağlı olduğunun altını bir daha çizmektedir. Bunda haklıdır, çünkü Türkiye'deki yapının aksine, bir devleti iktidar parti veya partileri değil, aynı zamanda muhalefet parti ve partileri de idâre eder. Bunu da siyâsî çekişmenin üstünde bir icraat tavrıyla yapar. Bu aynı zamanda, iktidar adayı muhalefet partilerine tecrübe kazandırmakta ve sonuçta zaman ve emek kaybetmeyen; kazanan taraf devlet olmaktadır. Bu da diplomatik, daha da ötesinde bürokratik etiğin sâhip olunmasının gerekliliğini ortaya koymak-

tadır. Bu tavrın, başbakanlık makamından nasıl yansıtacağını önümüzdeki dönemde göreceğiz.

Davutoğlu, bu tavrın oluşmasında katkı sağlayacak kurumların başında üniversitelerin geldiğini belirterek, akademik kimliğinin verdiği bakış açısıyla, üniversitelerin meslekî eğitim seviyesinde bulunmasının, bu kurumların aslî görevlerinden alıkoyduğu tespiti yapmaktadır (Davutoğlu, 2012:51)

Davutoğlu, tüm bu tavsiye, hatırlatma ve eleştirileri yaparken, ne belli bir dönemden, ne o dönemdeki iktidar ve muhalefet partilerinden, ne de müşahhas siyâsî isimlerden bahsetmektedir. Bu etik tutum, Davutoğlu'nun siyâsî kimliğinden ziyâde, akademik kimliğini ön plânâ çıkarmaktadır. Bunu yaparken de, gazeteci Gürkan Zengin'in kendisi hakkında hazırladığı kitaba (Zengin, 2010) isim olan "Hoca" kimliğini ortaya koymakta ve kitabın başında verdiği formül (Davutoğlu, 2012:17) açıklarcasına, târihî perspektif bakışına mirasçısı olduğumuz Osmanlı'dan örnek vermektedir:

"Büyük devletlerin klasik ulusal stratejilerini geliştirdikleri 19. yüzyıl bir sömürge yüzyılı idi ve bu yüzyıl içinde Osmanlı Devleti'nin tek bir kaygısı vardı: İç bütünlüğü muhafaza edebilmek ve daha fazla toprak kaybedilmesini önlemek. Bu da sınır hatları boyunca savunma stratejisine dayanan statik bir yaklaşımın zamanla zamanla bir dış politika geleneği niteliği kazanmasına yol açmıştır" (Davutoğlu, 2012:52).

Târih derslerinden biliriz ki, 21 yaşında Konstantiniyye'yi fetheden Sultan II. Mehmet, zamânının kültürel ve diplomatik dillerine vâkıftı. Bu dillerde yazılmış eserleri kaynak dillerinden okuyor, çevirisini ve şerhini yaptırıyordu. Oysa ki, Davutoğlu'nun da belirttiği gibi, ülkemizde yakın geçmişe kadar Rusça öğrenenler komünist ajan ya da sempatizan, Arapça öğrenenler ise "irticâcî" olarak yaftalanıyordu. Bu dar görüş hatta körlük, bizi içte olduğu kadar dışta da elimiz kolumuz bağlı hâle getiriyordu. Bu zâfiyetin sebeplerini bulmak için Davutoğlu konuyu – kitabın adına uygun olarak – daha da derinleştiriyor ve *Bölünmüş Benlik* kitabının yazarı Laing'ten yaptığı alıntı ile bu zâfiyetin sebeplerini psikolojik bunalıma kadar indirmekte ve şu tespiti yapmaktadır:

"Kişinin vücudunun toplumlar düzeyindeki karşılığı tarih/mekan boyutudur. Toplumların kendi tarih/mekan boyutu ile yabancılaşması, kişinin kendi vücudu ile yabancılaşarak sahte benlik içine girmesi gibidir. (...) Süreklilik unsurları ile yüzleşemediğimiz için, kendi benliğimizin dışına yansımaları, ancak karşı kutuplar oluşturdukça sağlayabiliyor ve iç benlikten kopmuş o sahte benliğin süregelmesi için sürekli başkaları ile özdeşleştirdiğimiz "diğer"ler – hatta düşmanlar üretiyoruz" (Davutoğlu, 2012:59-60).

Davutoğlu'nun "Medeniyetlerin Ben-idraki" (Davutoğlu, 1997) adlı makâlesinde ayrıntılı olarak ele aldığı bu durumun örneklerini gündelik konuşmalarımızdan medya ortamındaki tartışmalara kadar geniş bir alanda görebiliriz. Bu tartışmaların bir tarafında hep şu husus var gibidir: Biz aslında

kendi içimizde çok uyumlu bir milletiz, ama dış güçler bizi birbirimize düşürüyor. Sorunun sebebini üzerimizden atmak için her dâim var kabul ettiğimiz düşmanlara bu sebebi yükleyince sorumluluktan kaçmış oluyoruz. Ama ne sorunlara çare buluyoruz, ne de içimiz rahat ediyor. Futbol maçlarında bile gâlibiyeti millî bütünlük ile; mağlubiyeti ise “Türk düşmanı” hakem ile açıklıyoruz. Açıkçası kendimize etik davranmıyoruz. Sonuçta başarının süreklilik gerektiren bir disiplin olduğu gerçeğini ıskalıyoruz, ya da zor geldiği için görmezden geliyoruz. Dolayısıyla bizi her alanda ilerletecek stratejik derinliğe sâhip olamıyoruz.

Bir de, aydınlarımızın bir kısmının Türkiye’nin iç sorunlarının çözümlerini aramak adına Türkiye’yi Avrupa’ya şikâyet etmek ya da kötölemek gibi bir tutum ve davranışları vardır. Bu Türk âile kültüründe bir kadının veya erkeğin, eşiyle yaşadığı sorunu mahallede ya da iş çevresinde arkadaşlarına anlatması gibidir. Bu davranış soruna kalıcı çözüm getirmediği gibi, sorununu dışarıya anlatanın da saygınlığını zedeler. Davutoğlu kitabın “Stratejik Teori Yetersizliği ve Sonuçları” başlıklı 2. kısmını, bu benzetmenin uluslararası boyuttaki karşılığına değinerek şu şekilde bitirmektedir:

“Soğuk Savaş sonrasında tarihî ve coğrafi derinliği haiz dinamik bir Türkiye stratejisi tanımlama ve uygulama zorunluluğu ile karşı karşıya kaldığımız bir dönemde, kurumsal, tarihî ya da psikolojik faktörlerle Türkiye’nin kendi iç çelişkilerinin yıpratıcı süreçlerine mahkum edilmesi, toplumun bütün gücünü harekete geçirebilecek ortak bir stratejik zihniyet geliştirilmesinin önündeki en ciddi engeldir” (Davutoğlu, 2012:63).

Davutoğlu kitabın geri kalan kısmında Soğuk Savaş sonrası Türkiye’nin durumundan, Karadeniz, Akdeniz, Hazar, Avrupa, Afrika, Orta Doğu ve Asya’nın Türkiye için önemine; NATO ve İslam Konferansı Örgütü’nden, küresel ve bölgesel dengelere; 2. Meşrutiyet’ten 28 Şubat’a, Bolşevik Devrimi’nden PKK terörüne, Homer ve Büyük İskender’den Yecüc Mecüc Kavimleri ve Piri Reis’e; Darwin’den etkilenecek devletin evrimi fikrini geliştiren Ratzel’den jeopolitiği bütün tabii ve insanî bilimlere kapsayan bir bilim olarak tanımlayan Nazi ideoloğu Haushofer’e; Avrupa’daki Türk nüfusundan Vietnam ve Afganistan’ın işgaline ve Türkiye’nin AB üyeliği sürecine kadar Türkiye’nin hem doğrudan hem de dolaylı olarak tarihî, coğrafi, kültürel ve nüfus bakımından bağlantılı olduğu konuları ele almaktadır.

Sonuç

Böylece kitabın 1. kısmında yaptığı zâfiyet tespitlerinin nasıl giderilebileceği konusunda ihtiyaç duyulan altyapıyı bir siyâset bilimci olarak, dönemlik ders müfredatını işlercesine ele almaktadır. Ancak bu kitap, uluslararası ilişkiler bölümü öğrencilerinden çok daha geniş bir çevreye, hatta günümüz itibarıyla

olup bitenleri “anlamlandırma” derdine düşen ve Türkiye’nin yeni başbakanını tanımak isteyen herkese hitap etmektedir. Çünkü, “zihinlerin karışıklığı biraz da Türkiye’nin stratejik kimlik ve zihniyet anlamında yeni bir eksen arayışı içinde olmasındandır. Türkiye belki de târihinin en ciddî yüzleşme ve yeniden yorumlama sürecinden geçmektedir” (Davutoğlu, 2012:84).

Davutoğlu, neredeyse bütün bilim dallarını birer mercek hâline getirip hepsini koyduğu dürbün ile uluslararası ilişkiler ve siyâset bilimine bakmakta, bunu nasıl ve neden yaptığını anlatmaktadır. Bu ayrıntılı bilgilendirme ve analizden sonra Davutoğlu, kitabın sonuç bölümünde, büyük değişimler geçiren Türkiye’nin değişen dünya plânında da görevleri olduğunu belirtmekte ve şunları tespit etmektedir:

“Yoğun bir medeniyet bunalımının yaşandığı, insanoğlunun bütün doğrularını yeniden kurma çabası içine girdiği, bu çerçevede de bütün tarihî kültür birikimlerini yeniden keşfetmeye çalıştığı bir dönemde Türkiye gibi köprü ülkelerin farklı medeniyet birikimlerini bünyesinde barındırıyor olmaları yeni bir medeniyet açılımı için ciddi bir kaynak oluşturmaktadır. Bizi diğer toplumlardan farklılaştırarak tarih sahnesine özel bir konumla çıkartacak olan da temelde bu özgün niteliklerimizdir” (Davutoğlu, 2012:563).

Kitabın hacmi ürkütücü, içeriği ise olabildiğince yüklü gözükürken, aklımızın bir köşesinde muhafaza etmemiz gereken bir husus da, bu kitabın yazılmış olduğu târihin, Davutoğlu’nun henüz bu teorik çerçeveyi pratiğe döktüğü bakanlığa geçmediği dönem olmasıdır. Teorik mükemmelliğin pratik sahada zâfiyetlerinin ortaya çıkacağı kaçınılmaz bir gerçektir. Yayınlanmasının üzerinden on yıl geçen bu kitabın eleştirisi, yazarın kendisi tarafından yapılma imkânı olsa, birçok değişiklikler ve eklemeler olacağı kuvvetle muhtemeldir. Ancak teorik ile uygulama arasında çıkması muhtemel bu farklılıkların somutlaşması için de önce yazılıp sonra uygulamaya konan bir dış politika anlayışının olması da gerekli gözükebilir. Kitabın bu açıdan metin olarak varlığının yapmış olduğu bir görev de vardır.

Bu hacimli kitabın değerlendirmesini kendisinin yaptığı şu teşbihle bitirmenin yerinde olacağını düşünüyorum:

“Yayı hakkınca gerebilen toplumlar oku da istediği uzaklığa, istediği zamanlama ile gönderebilen toplumdur. Ne yayı unutarak oku rastgele sağa sola gönderenler ne de oku unutarak yayı sürekli sloganik tarzda germekle uğraşanlar uzun dönemli kimlik ve strateji oluşturabilirler” (Davutoğlu, 2012:563).

Bu kimlik ve strateji anlayışının ve pratiğinin, önümüzdeki “yeni dönem”de sınırları diplomasiyi aşıp genel devlet tavrı olarak ne şekilde vücut bulacağını birlikte göreceğiz.

Kaynaklar

- Davutoğlu, Ahmet (1997). "Medeniyetlerin Ben-idraki". *Divân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*. Sayı:3. s.1-53. İnternet adresi: <http://www.divandergisi.com/dergiler.aspx?SAYI=3> (son erişim: 27.11.2012)
- Davutoğlu, Ahmet (2012). *Stratejik Derinlik – Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. (79. Baskı) Küre Yayınları. İstanbul.
- İnalcık, Halil (2009). 70. *Akademik Yılında Halil İnalcık*. 14.11.2009. İnternet adresi: <http://www.youtube.com/watch?v=gpKe8ValIWE> . (Son erişim: 27.11.2012)
- Vatan (2011). "Aziz Nesin o sözü ne zaman ve nasıl söyledi?". *Vatan Gazetesi*, 13.11.2011. İnternet adresi: <http://haber.gazetevatan.com/aziz-nesin-o-sozu-ne-zaman-ve-nasil-soyledi/410566/1/Haber> (Son erişim: 27.11.2012)
- Zengin, Gürkan (2010). *Hoca – Türk Dış Politikasında Davutoğlu Etkisi*. İnkılap Yayınevi. İstanbul.